

Stirrandets kulturella koreografi

Dreger, Alice Domurat, *One of us: conjoined twins and the future of normal*. Cambridge and Massachusetts: Harvard University Press 2004 (198 sidor)

Garland-Thomson, Rosemarie, *Staring: how we look*. Oxford: Oxford University Press 2009 (244 sidor)

EN NYFIKEN MAN böjer sig ner för att kika genom ett nyckelhål. I situationen är han ensam med sitt handlande, men plötsligt hör han fotsteg i korridoren och någon annan betraktar hans stirrande. Så exemplifierar Jean-Paul Sartre betydelsen av den tredje parten i stirrandets koreografi (Sartre 2005). Mannen erfar skam först när han blir påkommen av den andra att försöka tjuvtitta. Med andra ord, stirrandet upplevs som problematiskt när en tredje part medvetandegör stirraren om sitt stirrande, och stirraren därmed själv blir den som blir stirrad på. Resonemanget ger oss utgångspunkter för att diskutera stirrandets kulturella koreografi som det behandlas i Rosemarie Garland-Thomson, *Staring: how we look* (2009) och Alice Domurat Dreger, *One of us: conjoined twins and the future of normal*

(2004). Dessa båda studier ger möjligheten att undersöka vilka specifika kroppsliga uttryck stirrandets kulturella koreografi skapar.

Garland-Thomson påpekar att vi alla är stirrare eftersom det är ett utmärkt sätt för oss människor att lära känna vår omvärld. Eftersom vi stirrar på sådant som intresserar oss, som är nytt för oss eller som vi inte tidigare känner till är det också vägen till att samla ny kunskap. Samtidigt är det just detta behov av kunskap som gör stirrandet problematiskt eftersom vår blick söker sig mot det som utifrån våra tidigare erfarenheter skiljer sig från vad vi är vana vid. Här blir den mänskliga kropp som särskiljer sig i mängden av lika och sedan tidigare kända kroppar något som framträder för oss. Det blir det oväntade och extraordinära som söker vår blick och som får oss att stanna upp. Som vi skall se i denna text fyller därmed stirrandet inte bara en kunskapsinhämtande roll, utan har också en normativ funktion.

Dregers bok om sammanväxta tvillingar ger intressanta perspektiv på vad vi erfar som extraordinära kroppar. Utgångspunkten för Dreger är att diskutera det förgivettagande som innebär att förenade tvillingar mår bäst av att kirurgiskt separeras till två individuella kroppar. När ett barn är fött med en kropp som har en potentiellt stigmatiserande anatomi, blir föräldrarna och det omgivande samhället extra måna om att en "normaliseringsprocess" ska fortskrida. Dreger, som utgår från en amerikansk kontext, menar att det i USA råder en kultur som mer eller mindre betraktar allt anatomiskt som medicinskt. Av denna anledning blir den extraordinära kroppen först och främst en kropp för den medicinska kirurgin att korrigeras. Samtidigt utgör dessa ingrepp också en social och kulturell process där allt fler kroppar transformeras till vad som uppfattas vara den normala kroppen. Dregers bok är därmed inte enbart en bok som handlar om sammanväxta tvillingar, utan kan också läsas som ett

inlägg som problematiserar alla de kroppsliga korrigeringar som görs i dagens samhälle.

Normaliseringsprocessen har central betydelse för hur stirrandets kulturella koreografi omvandlas från kommunikation till dominans och stigmatisering av den enskilde. Stirrandet är ett socialt beteende där dominansen inte behöver vara uttalad, utan snarare handlar om vad blickar säger. Garland-Thomson menar att stirrandet kan "fixera" en persons kön, etnicitet, klass, sexualitet eller funktionsnedsättning och på så sätt begränsa denna person från att vara något annat. Så kan den skam personen i det inledande exempel erfar just betraktas som att han är "fixerad" av den andres blick och därmed inte har några andra möjligheter än att bli en "sån" som stirrar genom nyckelhål. Men som Garland-Thomson påpekar är det inte nödvändigt att en utomstående betraktare "fixerar" personen. I resonemanget drar hon paralleller till Michel Foucaults resonemang om *Panoptikon* som en metafor för hur individen aldrig kan veta om eller när hon är övervakad, bara att hon när som helst kan bli sedd (Foucault 1998). På ett liknande sätt kan den som är van att bli stirrad på aldrig vara säker på om hon eller han är betraktad eller ej och av denna anledning väljer att handla som om någon ständigt höll en kontrollerande blick på henne. Den stigmatiserande blicken interneras på detta sätt av personen och "fixerar" inte bara individen vid en viss identitet, utan avvisar henne också från det gemensamma.

Garland-Thomson för ett intressant resonemang kring den stigmatiserande blicken, men borde ha stannat kvar och utvecklat exemplen för att skapa djupare förståelse kring detta tema. Den stigmatiserande blicken är på många sätt en god analytisk utgångspunkt för att undersöka stirrandets kulturella koreografi eftersom den *synliggör* kulturens normalitetsprocesser. Men den synliggör också den betraktades strategier för att undvika att bli betraktad. Hur döljer

individens det oväntade och extraordinära för att på så sätt smälta in i omgivningen och bli en i mängden? Vilka kroppsliga och rumsliga uttryck använder hon för att kamouflera sig själv och på så sätt passera som normal? Genom att fördjupa resonemanget om döljande skulle Garland-Thomson kunna fokusera på alla de situationer där stirrandet bildar grundvalen för kommunikation.

Perspektivet har många likheter med den Crip-teori som återfinns hos Robert McRuer och som poängterar att döljandet är en form av internaliserat självförakt (McRuer 2006). Blicken kommer inte längre utifrån, från någon annan människa, utan från den egna individen. Personen har lärt sig att se sig själv med hjälp av andras ögon. Där Garland-Thomson använder Panoptikon som metafor för att beskriva denna process, vill jag mena att hon istället skulle kunna använda sig av Crip-teori för att på så sätt också ge en förståelse för hur blicken internaliseras hos den som har erfarenheter av att bli utstirrad. Om hur människor anammar de förtryckandes perspektiv och istället för att göra motstånd väljer att anpassa sig och dölja det som sticker ut.

Också för den som stirrar gäller det att lära sig att använda blicken på rätt sätt, att inte titta för länge på någon eller på fel sätt. För barnet är detta svårt och föräldrarna måste ständigt tillrättavisa det barn som låter sin blick vila på den extraordinära kroppen. Det är en koreografi som med fördel skulle kunna studeras etnografiskt, till exempel hur stirrandet åtföljs av pekande och frågor om varför. Garland-Thomson väljer i högre grad ett historiskt angreppssätt och visar på så sätt den kultur som lägger grunden för stirrandets kroppsliga, men också rumsliga, uttryck. Även i Dregers bok finns ett tydligt resonemang kring hur tecknade bilder och fotografier av till exempel tvillingar, storväxta människor och dvärgar historien igenom har skapat diskurser om den extraordinära kroppen. Det

mest intressanta exemplet i sammanhanget handlar om Dregers egen kamp för att skelettet av den storväxta mannen Charles Byrne, som dog 1783 och som gick under namnet "O'Brien, the Irish Giant", skulle begravas. Skelettet, som finns att beskåda på *Hunterian Museum Collection*, är ett av många exempel på hur museisamlingar av skelett och kroppsdelar i formaldehyd visas upp och beskådas. Hos Dreger fungerar tanken på att *befria den Irländska jätten* som en metafor för hur vi skall kunna kritisera uppvisandet av extraordinära anatomier som i längden reproducerar diskursen om den normala kroppen. Det vardagliga stirrandet är en del av en diskurs med en lång historia av att visa upp de människor som på olika sätt skiljer sig ifrån vad som uppfattas vara normalt. Frågan är varför historien så många gånger får fungera som exempel när ett kritiskt maktperspektiv ska anläggas? Vad skulle hända om Dreger använde sig av ett nutida exempel, vilket det nu månne vara?

Den extraordinära kroppen utgör grunden även för Garland-Thomsons resonemang, men hon gör en mycket noggrannare analys där hon lyfter fram kroppsdelarna – ansiktet, händerna och bröstet – för att synliggöra att stirrandet många gånger är riktat. Stirrandet är inte en allmänt flackande blick som söker av en människokropp. Snarare har resonemanget många likheter med Roland Barthes term *punctum*, vilket är den detalj i ett fotografi som vår blick söker sig till och som gör något med hur vi upplever och känner för bilden (Barthes 2000). På liknande sätt blir den hand som saknas, det bröst som blivit bortopererat eller det brännskadade ansiktet det *punctum* på kroppen som upplevs peka mot oss, oavsett om kroppsdelen är faktisk eller frånvarande. Återvänder vi till Dregers resonemang om den korrigerande medicinska kirurgin följer även den samma logik av att det är kroppsdelens som ska korrigeras. Det är en diskussion där det är svårt att inta ett kritiskt perspektiv eftersom korrigerings-

arna framställs som positiva för den enskilda. Men Dreger skriver med känslig penna och istället för att fördöma lyfter hon fram en viktig och tankeväckande diskussion om dagens och morgondagens korrigerande medicinska kirurgi.

För vad händer, frågar sig Dreger, om vi istället för att korrigera alla ”onormala” kroppar, istället väljer att förändra sättet på vilket dessa kroppar blir sedda. Kan vi inte göra mer än att bara garantera alla en ”normal” kropp? Det är frågor som i mångt och mycket tar sin utgångspunkt i stirrandets kulturella koreografi, både för den som stirrar och för den som blir stirrad på. Här ansluter Garland-Thomsons avslutande kapitel, som skisserar en etik för hur vi bör se på människor med extraordinära kroppar. Det är ett resonemang som söker efter det goda seendet, det som handlar om att se det vackra i det extraordinära. Men det är också ett resonemang som vänder sig till dem som blir stirrade på och uppmanar dem att göra sig synliga ute bland allmänheten. Ett erkännande får inte den som håller sig gömd, utan den som visar upp sig. Men det krävs att både stirraren och den som blir utstirrad kan utveckla det goda seendet.

KRISTOFER HANSSON

Lunds universitet

REFERENSER

- Barthes, Roland 2000 (1980). *Camera Lucida: reflections on photography*. London: Vintage Classics.
- Foucault, Michel 1998 (1974). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Lund: Arkiv Förlag.
- McRuer, Robert 2006: *Crip theory: cultural signs of queerness and disability*. New York: New York University Press.
- Sartre, Jean-Paul 2005 (1943). *Being and nothingness: an essay on phenomenological ontology*. London and New York: Routledge.